Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Internationale politieke economie in de Lage Landen: afwezig in tijden van crisis?

Angela Wigger, Bastiaan van Apeldoorn en Stijn Oosterlynck

Inleiding

Jan Orbie (Universiteit Gent)

De 'symposium'-rubriek van *Res Publica* publiceert afwisselend bijdragen over de politiek-wetenschappelijke discipline en over actuele debatten in de politieke wereld. In dit symposium komen beide invalshoeken samen. Wat begon als een uiteenzetting over de kritische Internationale Politieke Economie (IPE) in de Lage Landen, is uitgemond in een breder verhaal over de huidige economische *en* – zo wordt benadrukt – politieke crisis. De auteurs geven dus niet alleen hun reflecties over de toestand van de IPE-discipline in Nederland en Vlaanderen, maar laten hun licht tevens schijnen over de internationale, Europese, en zelfs regionale en lokale dimensie van de huidige crisis. Het is kenmerkend en misschien ook een van de sterke kanten van de kritische politieke-economiediscipline om zich niet met een microscopische blik op nauw afgebakende thema's te richten, zoals dit bij *mainstream*-benaderingen vaak het geval is. De auteurs plaatsen hun onderwerp in een breder historisch geheel, komen steevast geëngageerd uit de hoek en benadrukken de emancipatorische focus van de wetenschap.

De aftraptekst van Angela Wigger schetst een somber beeld van de IPE in onze contreien. Ze betreurt de afwezigheid van politicologen uit de Lage Landen in de belangrijke politiek-economische debatten, zowel op academisch vlak als in de media. Kritische analyses over de crisis zijn tot zover nog marginaal. Dit geldt trouwens niet alleen voor Vlaanderen en Nederland, maar voor het hele Europese continent. Ook in het onderwijslandschap blinken IPE-vakken uit in afwezigheid. In het tijdschrift *Acta Politica* en op het Politicologenetmaal vallen nauwelijks IPE'ers te bespeuren. Hoewel, is er beterschap op komst? Voorzichtige indicaties zijn misschien dit symposium van *Res Publica* (dat voor het overige ook nauwelijks IPE-bijdragen publiceerde) en de organisatie van een IPE-workshop op het voorbije etmaal. Bastiaan van Apeldoorn is meer optimistisch over de toestand van de IPE-discipline. Nederlandse politicologen blijven misschien eerder afwezig in maatschappelijke debatten over de crisis, waar ze zich wat pro-actiever en zelfbewuster zouden mogen opstellen. Maar ze zijn wel prominent aanwezig op internationale academische fora en in wetenschappelijke publicaties, zoals ook blijkt uit de referentielijst.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Deze conclusie gaat echter moeilijk op voor de Vlaamse politicologen. De redactie had behoorlijk wat moeite om een Vlaamse politicoloog te vinden die zich als volbloed kritische IPE-er laat kennen. Laat staan dat er een Vlaams equivalent zou bestaan van de befaamde 'Amsterdam School',[1] waarmee onderzoekers als Bastiaan van Apeldoorn, Angela Wigger, Laura Horn, Kees Van der Pijl, Henk Overbeek, Otto Holman, Hans-Jürgen Bieling en Hubert Buch-Hansen zich verwant voelen. De Vlaamse bijdrage tot dit symposium komt dan ook vanuit een onverwachte hoek, namelijk de discipline van de 'menselijke geografie', die evenmin sterk vertegenwoordigd is in de inhoudstabellen van *Res Publica*. Stijn Oosterlynck stipt overigens aan dat de Vlaamse geograaf Eric Swyngedouw – naar wie vaak verwezen wordt vanuit IPE-hoek – een vooraanstaand wetenschapper is binnen de geografische politieke economie. Hij begint evenwel met het plaatsen van enkele vraagtekens bij het 'internationale' van de IPE. De auteur benadrukt de meerlagige aard van de politieke economie en suggereert dat de IPE-discipline een te homogeen beeld schetst van de neoliberale globalisering. In haar aftraptekst had Angela Wigger trouwens ook al gesteld dat 'Global Political Economy' beter dan 'International Political Economy' de lading dekt. Bij de menselijke geografie ligt de nadruk echter op de interactie tussen diverse schalen en op het fenomeen van 'herschaling' binnen het kapitalistische systeem. Aandacht voor de geografische verscheidenheid van het neoliberalisme en de diverse experimenten op nationaal, regionaal en lokaal vlak is niet zozeer nodig omwille van het 'empirisch detail', maar des te meer omdat de uiteenlopende varianten van politiek-economische configuraties *zelf* mee vorm geven aan de neoliberale globalisering. Interessante voorbeelden komen niet alleen uit het stedenbeleid (of beter, de 'logica van concurrentie') in Rotterdam, Brussel of Turijn, maar ook het streven naar Vlaamse autonomie wordt geduid vanuit het internationale competitiviteitsstreven. Niet toevallig zijn de grootste voorstanders van meer Vlaamse autonomie tegelijk de felste pleitbezorgers voor een strikte Europese begrotingscontrole.

Waarmee we terechtkomen in het debat over de EU. Het behoeft geen betoog dat alle auteurs de huidige crisis situeren binnen de inherente contradicties van het kapitalisme en kritisch staan tegenover de besparingsijver van Europese overheden. Ze wijzen op een bredere crisis van politieke legitimiteit, waarbij ze zich afzetten tegen *mainstream* economische analyses. In de eerste paragraaf zet Angela Wigger meteen de toon: het idee van een Europees sociaal model is definitief begraven zonder dat het ooit een eerlijke kans kreeg. Bastiaan van Apeldoorn gaat in op haar uitdagende stelling dat kritische IPE'ers hun visie onvoldoende laten horen en slaagt erin om in 1500 woorden een politiek-economische analyse van de eurocrisis te geven. Hier wordt duidelijk hoe deze stroming oog heeft voor de achterliggende sociale en machtsstructuren, voor de ideologische dimensie en voor de bredere (historische en meerlagige) context van de politieke economie. In essentie ziet van Apeldoorn de huidige perikelen als een mislukt neoliberaal project dat is

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

begonnen als reactie op de crisis in de jaren 1970. Stijn Oosterlynck benadrukt dat de neoliberale voortvarendheid niet eens voortvloeit uit een ideologische overtuiging, maar eerder vanuit pragmatische budgettaire overwegingen die beleidsmakers maken en vanuit de structurele verankering van de logica van de concurrentie in het politiek-economische systeem. Hij spreekt dan ook over het neoliberalisme als 'zombie'. Zijn er dan geen alternatieven? Angela Wigger doet een oproep om constructief na te denken over politieke alternatieven, maar concrete suggesties en nieuwe visies blijven uit.[2] We zien meer dan ooit uit naar verder werk van kritische onderzoekers voor uitdagende voorstellen op de hervorming van het politiek-economisch systeem.

Crisis in Europa! Maar waar zijn de politicologen? Een verkenning van de kritische politieke economie in de Lage Landen

Angela Wigger (Radboud Universiteit Nijmegen)

De EU bevindt zich in staat van ernstige crisis: wat in 2007 begon als een crisis in de financiële markten is verworden tot een crisis van de eurozone en een staatsschuldencrisis. Het politiek protest tegen het gevoerde neoliberale crisisbeleid groeit in de zwaarst getroffen zuidelijke lidstaten, waardoor de al langer sluimerende legitimiteitscrisis van het Europese integratieproces in een nieuwe fase is terechtgekomen. Of en hoe de EU deze crisis zal doorstaan is nog niet duidelijk. Twintig jaar na Maastricht en twaalf jaar na de introductie van de euro voorspellen politici en media apocalyptisch de instorting van de Economische en Monetaire Unie en daarmee van de euro. De zogenoemde 'redders' van de eurozone leggen de oorzaken bij de getroffen lidstaten zelf. Zij zouden op onverantwoordelijke wijze geleend hebben. Onder het juk van de voorwaarden opgelegd door de EU-IMF-tandem worden forse bezuinigingen op de welvaartsstaat, de publieke sector en verdere privatiseringen afgedwongen. Regeringen verliezen meer en meer de controle over hun begrotingen, terwijl sociale, culturele en politieke burgerrechten met voeten worden getreden. Dat het neoliberale crisismanagement de dictatuur van financiële markten en haar 'rating agencies' verder ondersteunt moge inmiddels duidelijk zijn. Het idee van het 'Europese Sociale Model' van de Lissabonstrategie uit 2000 is daarmee definitief begraven zonder dat het ooit een echte kans kreeg om in substantieel beleid omgezet te worden.

Op dit moment zijn nog niet eens de contouren van een alternatief nieuw Europees project zichtbaar. Politiek links is overal in Europa verdeeld en verrassend stil, terwijl rechts-populistische (en een enkele keer zelfs fascistische) groeperingen met hun reactionair en anti-Europees beleid in landen als Finland, Denemarken, Hongarije, maar ook in Nederland en België floreren. Demonstraties daartegen in de straten van Athene, Dublin, Lissabon, Parijs of Rome zijn beslist niet genoeg. Politieke weerstand moet ook Brussel zien te bereiken. Sociale wetenschappers en met name politicologen kunnen hierin een be-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

langrijke rol innemen. Kritische analyses over de huidige ontwikkelingen en de systeeminherente tegenstrijdigheden van het neoliberale kapitalistische model die aan deze crisis ten grondslag liggen zijn tot zover marginaal. Waar zijn de talrijke wetenschappelijke bijdragen van de politieke economen die de conservatief neoliberale politici en ook mediaberichtgeving intellectueel tegengewicht kunnen bieden? Waarom is het zo stil op het academisch front? Waar zijn de politiek economen van de Lage Landen?

Internationale Politieke Economie (IPE) – een puur trans-Atlantisch gebeuren?

Het zal veel politicologen niet zijn ontgaan dat binnen het vakgebied Internationale Politieke Economie (IPE) sinds een paar jaar fervente debatten over de 'state of the art' gaande zijn. Ook al is men het nog oneens over de juiste naamgeving – Global Political Economy is in vele opzichten een veel geschikter term – zo lijkt de relatief jonge discipline toch in een staat van volwassenheid terecht te zijn gekomen. Zoals Susan Strange, een van de grote wegbereiders van de discipline, reeds in de jaren zeventig bepleitte, wordt IPE niet meer categorisch ingedeeld als een subdiscipline van het grotere en veel meer omvattende gebied der Internationale Betrekkingen (IB). IPE ontstond immers als gevolg van een algehele frustratie over de staatscentrische en vaak ahistorische focus van de destijds dominante theoretische IB-stromingen. Deze konden geen verklaring bieden voor opkomende fenomenen zoals de transnationalisering van productie en de toenemende politieke rol van grote transnationale bedrijfsconglomeraten en financiële markten. Inmiddels is IPE een volwaardige, gediversifieerde en dynamische discipline, die voortbouwt op eigen theorievorming en die verder gaat dan het slechts integreren van politicologie met economie. Zo bestaan er gespecialiseerde IPE-tijdschriften en -boekenreeksen van vooraanstaande uitgevers. De 'IPE'ers' zijn georganiseerd in eigen netwerken en conferenties en voeren sinds kort ook hun eigen debatten. Wat door sommigen is afgedaan als academisch navelstaren, wordt door anderen gezien als een belangrijk ijkpunt in de wetenschappelijke zelfreflectie van het vakgebied. Des te meer reden om ook onder de politicologen in de Lage Landen een bloeiende IPE-gemeenschap te vermoeden.

Het tegendeel is het geval. Dit wordt onder meer bevestigd door de afwezigheid van politicologen uit de Lage Landen in het recente debat rondom de zogenoemde trans-Atlantische kloof. Dit debat werd geïnitieerd door Benjamin J. Cohen (2007) die zich in een lezing op de startconferentie van de *International Political Economy Society* afvroeg waarom de Amerikaanse en Britse IPE zo verschillend zijn. Cohen onderscheidt aan de ene kant de empiristische of positivistische Amerikaanse school, die naast een voorkeur voor rationele keuzetheorieën een sterk staatscentrische focus aanhoudt, en aan de andere kant de breder georiënteerde heterodoxe Britse school, die de starheid van het Amerikaanse positivisme verwerpt en daarmee kunstmatige begrippen als neutraliteit en wetenschap-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

pelijke objectiviteit ter discussie stelt. De hevige controverses die zijn ontstaan rondom deze karikaturen zijn met name sterk epistemologisch van aard. Ze hebben geleid tot een serie artikelen in gerenommeerde IPE-tijdschriften en tientallen reacties en vervolgartikelen daarop (*cf. Review of International Political Economy* 2009; *New Political Economy* 2009; Blyth 2009; *Journal of International Relations and Development* 2011). Ook al werd telkens weer betoogd dat de geografische dekkingsgraad van de Britse school het Verenigd Koninkrijk ontstijgt, zo is het doodzwijgen van een mogelijke IPE-gemeenschap op het Europese continent, en daarmee in de Lage Landen, toch opvallend. Een korte inventarisatie leert ons inderdaad dat IPE'ers – en daarmee de IPE – in de Lage Landen inderdaad dun gezaaid zijn.

De afwezigheid van een sterke IPE-poot in de Lage Landen tekent zich onder andere af bij het jaarlijkse Nederlands-Vlaamse Politicologenetmaal. Met uitzondering van het Politicologenetmaal van afgelopen jaar, waarop voor het eerst een sessie over 'De politieke economie van de Europese Unie' werd georganiseerd, zijn er in het verleden nauwelijks IPE-panels bijeengeroepen. In het onderzoeksprogramma van het Netherlands Institute of Government (NIG), dat bijna alle Nederlandse politicologieafdelingen omvat, is geen verwijzing naar IPE-verwante onderwerpen te vinden en biedt de bijbehorende onderzoekschool voor promovendi ook geen IPE-cursussen. *Acta Politica*, het tijdschrift van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek, opgenomen in de ISI Social Science Citation Index, bevat zelden IPE-artikelen noch richt de redactie zich expliciet op IPE'ers. Daarnaast is het aanbod aan IPE-vakken als onderdeel van het curriculum politicologie aan universiteiten in Nederland en België bedroevend laag. IPE-Masteropleidingen zoals deze bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk vaak te vinden zijn, bestaan al helemaal niet. IPE in de Lage Landen is dus nog lang niet volwassen. Dit is niet alleen zeer betreurenswaardig voor het vakgebied, maar heeft repercussies op de wijze waarop de academie de huidige economische crisis tegemoet treedt.

Kritische IPE – noodzakelijk vooral in tijden van crisis

Binnen het vakgebied IPE bestaat ook een kritische stroming. Kritisch onderzoek bestaat in navolging van Robert Cox (1996) uit twee componenten: het poogt ten eerste, en zulks in tegenstelling tot probleemoplossingsgericht onderzoek, niet alleen de heersende wereldorde en machtsrelaties te analyseren, maar vraagt daarbij hoe deze is ontstaan. Naast het blootleggen van machtsstructuren en het plaatsen ervan in een historische context, heeft kritisch onderzoek een emancipatorische focus: het tracht de mogelijkheid voor '*transformative action*' te bevorderen. Kenmerkend voor kritische onderzoekers is dat zij zich niet beperken tot het ter discussie stellen van bepaalde orthodoxe manieren van wetenschap bedrijven en het uiten van kritiek op de bestaande politieke orde, maar daarnaast constructief werken aan politieke alternatieven. De momenteel gevolgde neoliberale koers van het Europese

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

crisismanagement biedt geen uitweg uit deze crisis. De sociale ongelijkheid binnen en tussen de lidstaten wordt alleen maar groter. Laat dit een oproep zijn voor meer IPE-onderwijs en met name kritisch IPE-onderzoek in de Lage Landen. Het adagium zou moeten zijn: er zijn alternatieven!

Bibliografie

Cohen, B.J. (2007). Comment: The Transatlantic Divide: Why Are American and British IPE so Different? *Review of International Political Economy, 14* (2), 197-219.

Cox, R.W. (1996). *Approaches to World Order.* Cambridge: Cambridge University Press.

Journal of International Relations and Development (2011). Forum, *14* (3).

New Political Economy (2009). Special Issue: *The 'British School' of International Political Economy, 14* (3).

Review of International Political Economy (2009). Special Issue: *Not So Quiet on the Western Front: The American School of IPE, 16* (1).

De eurocrisis en de IPE in de Lage Landen: kritische "IPE'ers" verenigt u!

Bastiaan van Apeldoorn
(Vrije Universiteit Amsterdam)

Steeds meer waarnemers komen tot het correcte inzicht dat met de aanhoudende eurocrisis het Europese project in een existentiële crisis geraakt is. Wat echter in het publieke debat en in de representatie door de media onvoldoende belicht wordt, is dat de eurocrisis deel uitmaakt van een mondiale crisis van het liberale kapitalisme. En waar zijn de politicologen en met name de beoefenaren van de Internationale Politieke Economie (IPE) om hier een kritische analyse van te geven? In haar prikkelende opening van dit symposium stelt Angela Wigger dat de politieke economen van de Lage Landen opvallend stil blijven op zowel het academische front als op het mediafront, en roept zij op tot meer kritische IPE in deze crisistijd. Met dit laatste kan ik alleen maar instemmen. Het eerste behoeft misschien enige nuancering maar noopt – schrijf ik als iemand die zich rekent tot de kritische IPE in Nederland – ook tot zelfreflectie.

Om met de stilte in de media te beginnen. Zeker, men zou wensen dat niet alleen van (kritische) IPE-beoefenaren maar ook van politicologen überhaupt over deze crisis meer in de media te horen zou zijn. Ondanks de veelgehoorde bewering dat dit ook een politieke crisis is, zijn het bijna uitsluitend economen die in de Nederlandse media de eurocrisis aan de verontruste burgers uitleggen. Maar de eurocrisis is hier geen uitzondering. Politicologen in Nederland hebben over het algemeen geen grote zichtbaarheid in het publieke debat. Alleen bij nationale verkiezingen komt een enkele politicoloog in beeld. Bij overige (politieke) onderwerpen zijn kennelijk anderen deskundiger.[3] Ongetwijfeld moeten politicologen en politiek economen hier ook de hand in eigen boezem steken. Maar tegelijkertijd moeten we ons geen illusies maken. In de eerste plaats:

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

zoveel politicologen en zeker 'IPE'ers' zijn er niet in deze contreien. Ten tweede, terecht of niet, het vakgebied geniet ook zeker niet het aanzien van bijvoorbeeld de economie – ondanks het feit dat deze laatste discipline, met al haar wiskundige modellen, de crisis niet zag aankomen en ook nu op geen enkele manier in staat is de sociale en politieke machtsverhoudingen te doorgronden die deze crisis mogelijk hebben gemaakt.

Dit is natuurlijk geen excuus om stil te blijven zitten. Tegelijkertijd dient opgemerkt te worden dat de IPE in de Lage Landen, hoe klein ook, wel degelijk haar (internationale) steentje bijdraagt. Op het academische front is het in ieder geval minder stil dan Wiggers artikel suggereert. Zo hebben zich in het door Wigger aangehaalde debat over de trans-Atlantische kloof in de IPE wel degelijk enkele politicologen uit de Lage Landen gemengd. Zo was er een bijdrage van Geoffrey Underhill (2010), sinds jaar en dag hoogleraar IPE aan de Universiteit van Amsterdam. Ook is er aan de bundel waarin in een aantal artikelen uit het eerdere debat zijn samengebracht (Philips en Weaver 2010) een bijdrage toegevoegd van onder meer ondergetekende over de relevantie van de kritische IPE (van Apeldoorn *et al.*, 2010). Dat de Lage Landen niet vertegenwoordigd zijn in dit debat klopt dus niet helemaal.

Dit laat onverlet dat meer specifieke wetenschappelijk analyses van de huidige eurocrisis zeer welkom zouden zijn. En hopelijk komen die er. In ieder geval is een van de eerste bijdragen die ik hierover heb gezien afkomstig van wederom een collega uit de Lage Landen *en* een leidend onderzoeker binnen de kritische IPE (Overbeek, 2012). Zo bezien doet het kleine IPE in Nederland het nog niet eens zo slecht. En misschien is het wel vooral een institutioneel probleem, dat wil zeggen dat IPE'ers in de Lage Landen slecht vertegenwoordigd zijn in de nationale politicologische organen. Dat komt mogelijk doordat Nederlandse IPE-beoefenaren De Kring en het Politicologenetmaal bewust links laten liggen juist omdat de focus daar een andere is en buitenlandse fora dus relevanter zijn. Misschien doen IPE'ers hiermee zichzelf maar ook de Nederlands-Vlaamse politicologie inderdaad tekort en zouden ze zich ook in de nationale context proactiever moeten opstellen, en meer moeten interveniëren in debatten hier te lande. Laat ik me in die zin aansluiten bij de oproep van Wigger en in de rest van deze bijdrage om de daad bij het woord voegen door in (zeer) kort bestek weer te geven hoe de eurocrisis bezien zou kunnen worden vanuit het perspectief van de kritische IPE.

Aanzet tot een kritische politiek-economische analyse van de eurocrisis

Voor zover de politieke crisis 'achter' de economische crisis al geanalyseerd wordt in het publieke debat, komt men niet verder dan dat het aan politieke wil ontbreekt, dat politici geen leiderschap durven te vertonen en zich in plaats daarvan laten leiden door de angst de kiezersgunst te verliezen. Bij die kiezer is Europa immers verre van populair. Deze analyse is

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

weliswaar correct maar blijft ook aan de oppervlakte. De vraag naar het waarom van de impopulariteit van Europa wordt nauwelijks gesteld. Vanuit een kritisch politiek-economisch perspectief zouden we mijns inziens echter moeten beginnen met een analyse van de aard van het Europese project. Dit is in de kern van de zaak een *politiek* project, maar wel een project met een bepaalde sociaal-economische inhoud. Waar Europese integratiestudies en integratietheorieën zich traditioneel vooral richten op een analyse van de politieke vorm van het eenwordingsproces en de (institutionele) strijd daarover, zouden we moeten erkennen dat er daarnaast nog een andere dimensie is: die van de politiek-economische ordening en de belangen die met die ordening gediend worden (van Apeldoorn, 2002).

Vanuit een dergelijk perspectief zouden we sterk samengevat tot de volgende analyse kunnen komen. In de eerste plaats is de 'politieke crisis' waar vaak naar verwezen wordt een meerlagige legitimiteitscrisis, waarvan de eerste tekenen al zichtbaar waren in de tweede helft van de jaren negentig en die zich verder openbaarde in de jaren na de eeuwwisseling (van Apeldoorn, 2002; 2009). Deze crisis gaat dus aan de eurocrisis vooraf maar is in de context van de huidige wereldwijde en voortwoedende financiële, economische en nu schuldencrisis tot een volledige eruptie gekomen. In de tweede plaats moeten zowel deze legitimiteitscrisis als de eurocrisis – crises die elkaar versterken – gezien worden als een gevolg van een mislukt neoliberaal project. Dit neoliberale project, voortgedreven door een transnationale economische elite, was op zijn beurt weer een antwoord op de economische crisis van de jaren zeventig en – zoals Overbeek (2012) betoogt – de contradicties van het kapitalisme die zich toen openbaarden en die het neoliberalisme met succes voor zich uit heeft weten te schuiven, dat wil zeggen, tot de huidige crisis. De eurocrisis kan daarmee gezien worden als de specifieke uitingsvorm van een meer algemene crisis van het ook in en mede door de Europese Unie (EU) dominant geworden neoliberale groeimodel.

Dat de Europese eenwording in de jaren negentig tot een neoliberaal project is verworden zou eigenlijk nauwelijks betoog behoeven in het licht van het algemeen bekende feit dat Europa vanaf de tweede helft van de jaren 80 vol heeft ingezet op de eenwording van de interne markt plus een muntunie, zonder een verdere politieke integratie die de markt en haar vier vrijheden had kunnen inbedden in een marktcorrigerend regulerend kader. Hierdoor is een Europa van asymmetrische regulering (Holman, 2004) ontstaan, waarin het transnationale kapitaal vrij spel heeft terwijl nationale verzorgingsstaten steeds meer onder druk worden gezet om de investeringen van het mobiele kapitaal te behouden. In deze neoliberale supranationale constructie primeert de 'vrije mededinging' quasigrondwettelijk boven elke democratische sociaaleconomische ordening (zie ook Buch-Hansen en Wigger, 2011). De al even asymmetrische Economische en Monetaire Unie (EMU) – feitelijk alleen een muntunie – heeft de neoliberale discipline van het Europese regime van sociaaleconomische *governance*

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

alleen maar versterkt. Bovendien was de invoering van de euro een hoeksteen van het proces van financiële liberalisering waardoor het geldkapitaal meer dan ooit alle vrijheid kreeg met, zoals we nu kunnen constateren, alle gevolgen van dien.

Het neoliberale Europese beleid heeft vanaf het begin geleden aan een gebrek aan zowel input- als outputlegitimiteit (vergelijk met Scharpf, 1999). Wat betreft het eerste moet opgemerkt worden dat het hier om meer gaat dan om het zogenoemde (institutionele) democratische deficit maar ook om het feit dat het hele neoliberale project vanaf het begin voortgedreven is geweest door een elite van het transnationale bedrijfsleven die hiermee vooral de belangen van het transnationale kapitaal heeft weten te waarborgen (van Apeldoorn, 2002). Nu is het Europese integratieproces al vanaf de dagen van de kolen- en staalgemeenschap een eliteproject geweest. Het genoot in de eerste decennia wel outputlegitimiteit in zoverre dat de Europese markt gezien werd als een positieve bijdrage aan vrede en welvaart in Europa. De passieve consensus waar de Europese integratie aanvankelijk op rustte, is, zoals Gary Marks en Liesbet Hooghe (2009) hebben betoogd, na het Verdrag van Maastricht echter omgeslagen in een actieve dissensus, niet alleen omdat Europa steeds meer is gaan ingrijpen in het dagelijks leven van de Europese burgers maar mijns inziens vooral vanwege de wijze waarop dat is gebeurd, namelijk op basis van het primaat van de markt in plaats van dat van de politiek – een primaat gedicteerd door de belangen van de grootste spelers op die markt, de transnationale ondernemingen. Daardoor heeft Europa zich steeds meer vervreemd van zijn burgers en mede daardoor is het steeds meer onderdeel geworden van de grote en snel veranderende 'boze buitenwereld', net als de globalisering een bedreiging voor identiteit en (sociale) bestaanszekerheid. Zo is de problematiek van het gebrek aan inputlegitimiteit dus nauw verbonden met een gebrekkige outputlegitimiteit. De toenemende ongelijkheid, sociale *on*zekerheid in naam van de 'flexibilisering' – een uitkomst die we niet los kunnen zien van de Europese Lissabonstrategie (van Apeldoorn en Hager, 2010) – heeft deze legitimiteit verder geërodeerd. En net nadat de verliezen van de banken op grote schaal gesocialiseerd waren terwijl de private winsten alweer hersteld zijn zonder dat de banken alsnog hun basisfunctie – het faciliteren van productie en consumptie – goed vervullen, moeten diezelfde banken opnieuw uit de brand geholpen worden met via Griekenland en andere landen uit de periferie van de eurozone gesluisd publiek geld. Logisch dat de rapen nu gaar zijn.

De transnationale economische en politieke elite ziet zich voor een groot dilemma geplaatst. Men weet dat men de weeffouten van Maastricht nu eigenlijk zou moeten herstellen door de 'E' in de EMU te versterken door in ieder geval een minimale begrotingsunie te creëren en daarmee een sterkere politieke eenheid (dat wil zeggen een begrotingsunie in de zin van *fiscal federalism,* dus niet het überbezuiningspact dat Merkel onder die noemer met succes heeft weten te verkopen). Duidelijk is dat men dit beter twintig jaar

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

geleden (voor de laatste uitbreiding ook) had kunnen doen. Maar anno 2012 lijkt de legitimiteit voor een dergelijke verdere supranationalisering simpelweg te ontbreken, vooral niet als dit tot doel zou hebben een daadwerkelijke transnationale solidariteit binnen de EU te realiseren, een solidariteit die nodig zal zijn om de ongelijke ontwikkeling tussen kern en periferie, die de eurozone uiteen dreigt te rijten, deels terug te draaien. In plaats daarvan is Merkozy nu gekomen met het door nog 24 andere lidstaten overgenomen pact voor meer begrotingsdiscipline, een nieuw verdrag buiten de huidige EU om, dat weliswaar ook de nationale soevereiniteit verder uitholt en fundamenteel antidemocratisch is maar de illusie in stand houdt dat 'wij' van de kernlanden niet ons goede geld kwijt zullen zijn aan de verkwistende en corrupte zuidelijke zwakke broeders. Of dit pact er komen gaat, ondanks de groeiende weerstand in zowel noord als zuid, moet nog maar blijken, maar duidelijk is dat het niets aan de eurocisis zal oplossen maar deze alleen zal verergeren door een nieuwe grote recessie een stuk dichterbij te brengen. Een echte Europese uitweg uit de crisis, voor zover nog mogelijk, zou daarentegen de echte oorzaken moeten aanpakken, die zoals gesteld te vinden zijn in de neoliberale aard van het Europese integratieproces zoals dat zich in de afgelopen twee decennia ontwikkeld heeft. Een radicale aanpak van de financiële sector zou bovenaan de agenda van zo'n nieuw Europees project moeten staan. Maar dat zou betekenen – en dit zou inderdaad een kans kunnen bieden de legitimiteit van het Europese project weer op te vijzelen in plaats van die nog verder te ondermijnen – dat men niet alleen moet durven te kiezen voor meer in plaats van minder democratie in de EU maar ook voor een herstel van het primaat van de politiek – boven dat van de markt en bovenal van het kapitaal – en daarmee voor het definitief verlaten van de neoliberale weg. Maar een kritische politiek-economische analyse kan ons leren dat dit direct indruist tegen de belangen van diegenen die tot nog toe het meest geprofiteerd hebben van het Europese project en het mede zo geconstrueerd hebben. Zie hier het dilemma dat het huidige onvermogen van Europa's politieke elite mede verklaart.

Laat ik afsluiten met de opmerking dat het pleidooi van Wigger alle weerklank verdient. Er is zeker behoefte aan meer (kritische) IPE in onderwijs en onderzoek en binnen de Nederlandse en Vlaamse politicologie. Een kritische analyse van de onderliggende sociale en economische machtsstructuren is inderdaad noodzakelijker dan ooit, om inzicht te verwerven in de aard van de crisis maar ook om beter uitgerust te zijn voor het denken over (alternatieve) oplossingen. Hier is zeker nog veel werk aan de winkel. Hopelijk is dit symposium het begin van een levendig debat waarin de Nederlands-Vlaamse IPE zich van alle kanten mengt.

Bibliografie

Apeldoorn, B. van (2002). *Transnational Capitalism and the Struggle over European Integration.* London en New York: Routledge.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Apeldoorn, B. van (2009). The Contradictions of 'Embedded Neoliberalism' and Europe's Multilevel Legitimacy Crisis: The European Project and its Limits. In B. van Apeldoorn, J. Drahokoupil & L. Horn (eds.) *Contradictions and Limits of Neoliberal European Governance – From Lisbon to Lisbon* (pp. 21-43). London: Palgrave.

Apeldoorn, B. van, Bruff, I. & Ryner, M. (2010). The Richness and Diversity of Critical IPE Perspectives: Moving Beyond the Debate on the 'British School'. In: N. Phillips & C. Weaver (eds.) *International Political Economy Debating the Past, Present and Future* (pp. 215-22). London en New York: Routledge.

Van Apeldoorn, B. & Hager, S. (2010). The Social Purpose of New Governance: Lisbon and the Limits of Legitimacy. *Journal of International Relations and Development*, *13*(3), 209-38.

Buch-Hansen, H. & Wigger, A. (2011). *The Politics of European Competition Regulation: A Critical Political Economy Perspective*. London and New York: Routledge.

Holman, O. (2004). Asymmetrical Regulation and Multidimensional Governance in the European Union. *Review of International Political Economy*, *11* (4), 714-35.

Hooghe, L. & Marks, G. (2009). A Postfunctional Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science*, *39* (1), 1-23.

Overbeek, H. (2012, te verschijnen). Sovereign Debt Crisis in Euroland: Implications for European Integration. *The International Spectator*.

Phillips, N. & Weaver, C. (eds.) *International Political Economy Debating the Past, Present and Future*. London en New York: Routledge.

Scharpf, F. (1999). *Governing Europe: Democratic or Effective?* Oxford: Oxford University Press.

Underhill, G. (2010). Political Economy, the 'US School', and the Manifest Destiny of Everyone Else. In: N. Phillips & C. Weaver (eds.), *International Political Economy Debating the Past, Present and Future* (pp. 150-9). London en New York: Routledge.

Over de problematische 'I' in Internationale Politieke Economie: een meerschalig perspectief op de kritische politieke economie van de crisis

Stijn Oosterlynck (Universiteit Antwerpen)

"Waar zijn de politiek economen van de Lage Landen?", zo vraagt Angela Wigger zich af in haar inleidende bijdrage aan dit symposium over kritische politieke economie en de globale financieel-economische crisis. Kritische politieke economen zijn inderdaad niet dik gezaaid in de Lage Landen, terwijl hun analyses het wetenschappelijk – en wie weet ook politiek en maatschappelijk – inzicht in de oorzaken en gevolgen van de crisis zeker kunnen verrijken. In deze bijdrage zoeken we de kritische politieke economie in Vlaanderen en haar mogelijke bijdrage tot een meer fundamentele analyse van de crisis in een ietwat onverwachte hoek, namelijk die van de menselijke geografie. Niet omdat die in de Vlaamse politicologie afwezig zou zijn, maar wel omdat de kritische politieke eco-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

nomie zoals die onder meer door Vlaamse geografen beoefend wordt een belangrijke bijdrage kan leveren aan de analyse van de sociaal-ruimtelijke dynamiek van de neoliberale globalisering en de globale financieel-economische crisis.

In de geografische politieke economie, waartoe onder meer de Vlaamse geograaf Eric Swyngedouw een fundamentele bijdrage leverde (Swyngedouw, 1997), heeft de discussie over globalisering zich sterk geënt op het concept 'herschaling' (Swyngedouw, 1997). Herschaling verwijst naar de fundamentele verschuivingen in de geografische schaalniveaus waarop de sociale contradicties van het kapitalistische politiek-economische systeem bij voorkeur gereguleerd worden (Smith, 2003). De nationale staat was het vanzelfsprekende niveau waarop dat in de hele naoorlogse periode gebeurde, maar in de jongste decennia eisen steden, regio's en internationale instituties zoals de Europese Unie nadrukkelijk hun rol op in het creeren van een stabiel kader voor economische groei en ontwikkeling (Swyngedouw 1989; 1992). Dit fenomeen wordt ook wel geduid met de ietwat belegen term 'glokalisering', die de complexe geografie van de politieke economie van het huidige kapitalisme probeert te vatten.

Vanuit een geografisch perspectief op kritische politieke economie is de 'I' in Internationale Politieke Economie dus allerminst vanzelfsprekend. Het is de verdienste van de kritische IPE om aan te tonen hoe politieke en economische actoren en processen op supranationale schaal in belangrijke mate de parameters bepalen waarbinnen nationale, regionale en stedelijke actoren vorm kunnen geven aan hun sociaaleconomisch ontwikkelingstraject (Brenner, Peck & Theodore, 2010b). Dit gebeurt, zoals onder meer de IPE-term 'nieuw constitutionalisme' aangeeft, op een weinig democratische, eenzijdige en disciplinerende wijze. Alleen leidt een eenzijdig op de internationale schaal gefocuste analyse tot een te homogeen beeld van de neoliberale globalisering, een beeld dat geen analyse toelaat van de diverse ruimtelijke trajecten waarlangs neoliberalisering plaatsvindt. Denken we maar aan stedelijke experimenten met neoliberalisme (zie David Harvey's analyse van de fiscale crisis van New York in de jaren 1970 (Harvey, 2005) en neoliberale vormen van (subnationale) regionalisering (voor een analyse van het Vlaams regionaliseringsproces, zie Oosterlynck, 2011)) en de discussie over nationale varianten van het kapitalisme. Op die manier mist kritische IPE één van de essentiële modaliteiten van de neoliberale globalisering, namelijk de systematische productie van geografisch ongelijke ontwikkeling en de geografische differentiatie van de institutionele vormen die die ongelijke ontwikkeling reguleren (Brenner, Peck & Theodore, 2010a). Het is net die geografisch ongelijke ontwikkeling en de 'geo-institutionele differentiatie' die het neoliberalisme toestaat de concurrentielogica waarop ze drijft verder te verdiepen, ook – of juist net – als antwoord op de crisissen die ze zelf veroorzaakt.

Uit eigen lopend onderzoek naar de ongelijke impact van de financieel-economische crisis op steden en de ongelijke reactie van die steden op de ongelijke impact van de

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

crisis[4] blijkt hoe fundamenteel die ruimtelijke dimensie is voor een kritisch begrip van de financieel-economische crisis en het quasi ontbreken van coherente alternatieven voor het neoliberalisme in het maatschappelijk debat over die crisis. De impact van de crisis op diverse Europese steden is geografisch erg gedifferentieerd, met als gevolg dat ook de stedelijke beleidsreacties op de crisis sterk verschillen (Oosterlynck & Gonzalez, 2012). Sommige steden zetten verder in op lokale ontwikkelingsstrategieën die ze in vorige crises ontwikkelden (bv. Jyväskylä's op de ICT-sector gerichte ontwikkelingsstrategie), terwijl andere steden mikken op preventieve arbeidsmarktprogramma's om jeugdwerkloosheid te vermijden (bv. Rotterdams Jongeren Actie Plan) of strategische publiek-private partnerschappen opzetten (bv. innovatiepolen in Turijn). Andere steden, zoals Brussel, reageren zelfs amper op de crisis, omdat de effecten ervan – althans tot nog toe – weinig zichtbaar zijn in het licht van de lokale asielcrisis of de al langer bestaande hoge structurele jeugdwerkloosheid bij Brusselse jonge allochtonen.

Door in verspreide slagorde te reageren en interstedelijke samenwerking te beperken tot de uitwisseling van 'best practices' (zie bijvoorbeeld de Recession Watch van het Europese stedenprogramma URBACT), bevestigen steden eerder hun positie als sites voor in meer of minder mate neoliberale experimenten. Steden gebruiken interstedelijke netwerken niet om zich te organiseren om de supranationale neoliberale institutionele parameters waarbinnen ze hun ontwikkelingstraject vormgeven in progressieve zin om te buigen. Bij gebrek aan intellectueel en moreel leiderschap, is het neoliberalisme verworden tot een zombie (Peck, Theodore & Brenner, 2010). Het blijft enkel leven omdat het ingebed zit in de macro-economische en macro-institutionele structuren. Zo wordt er niet zozeer bespaard omwille van een geloof in het neoliberalisme, maar op basis van pragmatische, budgettaire argumenten. De supranationale actoren van de neoliberale globalisering zoals ratingbureaus, de Europese Unie en internationale financiele instellingen liggen zwaar onder vuur, maar doordat landen, regio's en steden structureel in een logica van concurrentie blijven zitten in hun reactie op de crisis, behoudt het neoliberalisme zijn greep. Een analyse van de ongelijke reacties van steden geeft aan dat net de ongelijke impact van de crisis de Europese cohesie ondermijnt en een vereende Europese reactie van steden bemoeilijkt (Oosterlynck & Gonzalez, 2012).

Een kritische politiek-economische analyse van de financieel-economische crisis en de reacties erop vergt dus zeker aandacht voor de disciplinerende werking van actoren en processen op supranationale schaal, maar ook voor de diverse beleidsexperimenten op nationaal, regionaal en stedelijk vlak en de manier waarop uit die experimenten 'best practices' ontstaan die via allerlei netwerken uitgewisseld worden tussen jurisdicties. Geografisch ongelijke ontwikkeling en de geografische differentiatie van de institutionele vormen die die ongelijke ontwikkeling reguleren voeden voortdurend de weerbaarheid van het neoliberalisme. Aandacht voor de nationale, regionale en stedelijke schaal is dus niet zozeer nodig om empirisch de-

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

tail toe te voegen aan de analyse van een allesomvattend wereldwijd neoliberaal systeem, maar omdat actoren en processen op die geografische schaal evengoed constitutief zijn aan de dynamiek van het neoliberalisme.

Vanuit een dergelijk meerschalig perspectief maakt ook de hervorming van de Belgische staat integraal deel uit van de neoliberale globalisering. De Belgische staat wordt in zijn beleid niet alleen gedisciplineerd door de Europese Unie en hypermobiele transnationale economische actoren, zijn ruimtelijke organisatie en de recente hervormingen daarvan construeren evengoed mee die neoliberale globalisering. De decentralisering van de Belgische staat heeft haar wortels in de 'territorialisering' van de Vlaamse taalstrijd en de ongelijke regionale economische ontwikkeling tussen het Noorden en het Zuiden van het land, maar sinds de jaren 1980 heeft het Vlaamse project van natiestaatvorming een uitgesproken neoliberale inhoud gekregen (Oosterlynck, 2011). De dominante stroming achter dit project streeft de uitholling van de solidariteit met de andere Belgische regio's na. Het wil Vlaanderen losweken uit het Belgische staatsverband waar nog een zekere tegenkracht tegen het verder flexibiliseren van de arbeidsmarkt en de transformatie van de welvaartsstaat in een 'workfare'-staat institutioneel verankerd zit. De creatie van een internationaal competitieve en gedereguleerde Vlaamse economie is niet zozeer een gevolg van de neoliberale globalisering die zich op internationale schaal voltrekt, maar *is* zelf mee die neoliberale globalisering.

Door processen en actoren niet enkel op internationale schaal, maar op verschillende geografische schalen tegelijkertijd te bestuderen komen ook de interacties daartussen beter in beeld. Zo zijn bijvoorbeeld de grootste verdedigers van Vlaamse autonomie en soevereiniteit ook diegenen die het meest fervent de vergroting van de Europese controle op de nationale begrotingen verdedigen. Die positie lijkt vanuit een inhoudelijk politiek-ideologisch standpunt schizofreen, maar is vanuit een meerschalig politiek-strategisch standpunt goed te duiden. Een kritische politiek-economische analyse van de crisis die de veranderende verhouding tussen staat en economie centraal stelt, mag die staat dus niet apart in zijn internationale, Europese, Belgische, Vlaamse of stedelijke vorm analyseren, maar moet de staat als een fundamenteel meerschalig gegeven benaderen. Die gevoeligheid voor de meerschaligheid van politieke en economische processen mag dan wel geworteld zijn in de relatief unieke conditie van het Belgische staatsbestel, meerschaligheid is een fundamenteel kenmerk van de politieke economie van een geglobaliseerd kapitalisme. Vandaar dat de 'I' in Internationale Politieke Economie beter vervangen kan worden door de 'G' van geografische politieke economie.

Bibliografie

Brenner, N., Peck, J. & Theodore, N. (2010a). After Neoliberalization?. *Globalizations, 7,* 327-345.

Dit artikel uit Res Publica is gepubliceerd door Boom bestuurskunde en is bestemd voor anonieme bezoeker

Brenner, N., Peck, J. & Theodore, N. (2010b). Variegated Neoliberalization: Geographies, Modalities, Pathways. *Global Networks, 10*, 1470-2266.

Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.

Oosterlynck, S. (2011). Regulating Regional Uneven Development and the Politics of Reconfiguring Belgian State Space. *Antipode, 42,* 1151-1179.

Oosterlynck, S. & Gonzalez, S. (2012). 'Don't Waste a Crisis': Opening up the City yet again for Neoliberal Experimentation. *International Journal of Urban and Regional Research,* forthcoming, 15.

Peck, J., Theodore, N. & Brenner, N. (2010). Postneoliberalism and its Malcontents. *Antipode, 41*, 94-116.

Smith, N. (2003). Remaking Scale: Competition and Cooperation in Pre-national and Post-national Europe (pp. 227-238). In: N. Brenner, B. Jessop, M. Jones & G. MacLeod (eds.), *State/Space: A Reader.* Oxford: Basil Blackwell Publishers.

Swyngedouw, E. (1989). The Heart of the Place: The Ressurection of Locality in an Age of Hyperspace. *Geographiska Annaler; B,* 31-42.

Swyngedouw, E. (1992). The Mammon Quest. Glocalisation, Interspatial Competition and the Monetary Order: The Construction of New Scales. In: M. Dunford & G. Kafkalas (eds.), *Cities and Regions in the New Europe.* London: Belhaven Press.

Swyngedouw, E. (1997). Neither Global nor Local: 'Glocalization' and the Politics of Scale (pp. 137-166). In: K. Cox (ed.), *Spaces of Globalisation*. New York: The Guilford Press.

Noten

1. In verband met de 'Amsterdam School', zie *Journal of International Relations and Development*, 2004, (7).

2. Voor een alternatieve visie, zie het laatste hoofdstuk in Buch-Hansen, H. & Wigger, A. (2011) *The Politics of European Competition Regulation: A Critical Political Economy Perspective*, Abingdon and New York: Routledge.

3. Ik moet hieraan toevoegen dat ik niet weet of het wat dat betreft in de Vlaamse media beter gesteld is. Ik beperk me hier dus tot de Nederlandse situatie.

4. 'Towards a Post-neoliberal Urban Deal? Uneven Local Responses to the global recession', gefinancierd met een Leverhulme Trust International Networking Grant. Het onderzoek wordt uitgevoerd samen met Sara Gonzalez (Leeds University), Ugo Rossi (University of Cagliari), Ramon Ribera-Fumaz (Universitat Oberta de Catalunya) en Martin Jones (Aberystwyth University).